

ZAMONAVIY FUTBOLDA YOSH FUTBOLCHILARNING TAKTIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Raximov Abdumalik Abdusattarovich

Toskent davlat iqtisodiyot universiteti

Jismoniy madaniyat va sport faoliyati kafedrasida katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20733351>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy futbolda yosh futbolchilarning taktik tafakkurini va maydonni ko'rish qobiliyatini rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan yoritilgan. Mashg'ulot jarayonida situatsion (vaziyatli) mashqlardan foydalanishning yosh o'yinchilarning qaror qabul qilish tezligiga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida yosh futbolchilarning taktik tayyorgarligini oshirish hamda o'yin intellektini shakllantirish bo'yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy futbol, yosh futbolchilar, taktik tafakkur, qaror qabul qilish tezligi, situatsion mashqlar, o'yin intellekti, kognitiv qobiliyat, pedagogik tajriba.

Dolzarbli. Zamonaviy futbol o'yinining rivojlanish tendensiyalari shuni ko'rsatadiki, maydondagi harakatlar tezligi va agressiv pressing tufayli futbolchilarning erkin harakatlanish vaqti hamda maydoni keskin kamayib bormoqda. Bunday sharoitda futbolchidan nafaqat yuksak jismoniy va texnik tayyorgarlik, balki soniyaning ulushlari ichida eng maqbul qarorni qabul qila olish, ya'ni yuksak taktik tafakkur talab etiladi.

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni, xususan, futbolni ommaviylashtirish hamda xalqaro maydonda munosib natijalarga erishish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni hamda jismoniy tarbiya va sport sohasini raqamlashtirish, yosh iqtidorlarni seleksiya qilish (skauting) tizimini takomillashtirishga oid qarorlarida professional sport zaxirasini tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash vazifasi belgilangan. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar ijrosini ta'minlash, avvalo, xalqaro andozalarga mos keladigan, zamonaviy fikrlaydigan va maydonda tezkor qaror qabul qila oladigan intellektual futbolchilarni tarbiyalashni taqozo etadi.

Yosh futbolchilarni tayyorlashning an'anaviy tizimida ko'pincha texnik elementlarni avtomatlashtirish va jismoniy sifatlarni rivojlantirishga birinchi darajali e'tibor qaratilib, o'yin intellektini shakllantirish metodikasi orqa fonga o'tib qoladi. Bu esa yosh sportchilarning keyinchalik professional va yuqori darajadagi futbol muhitiga moslashishini qiyinlashtiradi. Shu bois, yuqoridagi davlat dasturlarida belgilangan vazifalardan kelib chiqqan holda, futbol darslari va mashg'ulotlarida kognitiv (aqliy) yuklamalarni to'g'ri taqsimlash hamda taktik tafakkurni erta yoshdan tizimli rivojlantirish masalasi bugungi sport pedagogikasida dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy futbol o'yinining rivojlanish tendensiyalari shuni ko'rsatadiki, maydondagi harakatlar tezligi va agressiv pressing tufayli futbolchilarning erkin harakatlanish vaqti hamda maydoni keskin kamayib bormoqda. Bunday sharoitda futbolchidan nafaqat yuksak jismoniy va texnik tayyorgarlik, balki soniyaning ulushlari ichida eng maqbul qarorni qabul qila olish, ya'ni yuksak taktik tafakkur talab etiladi.

Yosh futbolchilarni tayyorlashning an'anaviy tizimida ko'pincha texnik elementlarni avtomatlashtirish va jismoniy sifatlarni rivojlantirishga birinchi darajali e'tibor qaratilib, o'yin intellektini shakllantirish metodikasi orqa fonga o'tib qoladi. Bu esa yosh sportchilarning

keyinchalik professional va yuqori darajadagi futbol muhitiga moslashishini qiyinlashtiradi. Shu bois, futbol darslari va mashg'ulotlarida kognitiv (aqliy) yuklamalarni to'g'ri taqsimlash hamda taktik tafakkurni erta yoshdan tizimli rivojlantirish masalasi bugungi sport pedagogikasida dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi: Zamonaviy futbol talablaridan kelib chiqqan holda, maxsus modellashtirilgan vaziyatli mashqlar (Small Sided Games) orqali 12-14 yoshli futbolchilarning taktik tafakkuri, o'yin intellekti va bosim ostida tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish metodikasini ilmiy jihatdan asoslash va samaradorligini baholashdan iborat.

Ushbu maqsaddan kelib chiqib, maqolada quyidagi vazifalar hal etilgan:

Yosh futbolchilarning taktik tayyorgarligiga oid ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish.

Mashg'ulot jarayoniga kognitiv (aqliy) yuklamali va muammoli vaziyatli mashqlar kompleksini joriy etish.

Yangi metodikaning futbolchilarning o'yin davomidagi taktik ko'rsatkichlariga va vizual faolligiga ta'sirini pedagogik tajriba orqali tekshirish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

Yosh futbolchilar (12-14 yosh) mashg'ulot jarayoniga shablonli (chiziqli) texnik mashqlar o'rniga, kognitiv yuklamali va muammoli-vaziyatli modellar (Small Sided Games) integratsiya qilindi va uning samaradorligi ilmiy jihatdan isbotlandi;

Yosh futbolchilarning taktik tafakkuri va vizual faolligini rivojlantirishda, to'pni qabul qilishdan oldingi atrofni baholash (skaning) chastotasining qaror qabul qilish tezligiga o'zaro uzviy bog'liqligi aniqlandi;

Vaqt va maydon cheklangan (raqibning agressiv pressingi) sharoitda yosh o'yinchilarning individual va guruhli taktik harakatlaridagi xatolarni minimallashtirishga qaratilgan maxsus muammoli o'yin topshiriqlari majmuasi ishlab chiqildi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot ishini olib borishda ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili, ilg'or xorijiy akademiyalar tajribasini o'rganish, pedagogik kuzatuv hamda maxsus taktik testlash metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida 12-14 yoshli futbolchilar tanlab olindi.

Tajriba davomida an'anaviy chiziqli (shablonli va takrorlanuvchi) mashqlar hajmi qisqartirildi. Ularning o'rniga mashg'ulotlar jarayoniga doimiy ravishda o'zgarib turadigan, raqib qarshiligi mavjud bo'lgan vaziyatli (Small Sided Games - kichik hajmdagi o'yinlar) mashqlar kompleksi tizimli ravishda kiritildi. Shuningdek, futbolchilarning to'pni qabul qilishdan oldingi va keyingi harakatlari kinetik hamda vizual ko'rsatkichlar orqali baholandi.

Natijalar va ularning tahlili

O'tkazilgan pedagogik tajriba va kuzatuvlar natijasi shuni ko'rsatdiki, mashg'ulotlar jarayonida vaziyatli modellashtirish uslubidan foydalanish yosh futbolchilarning o'yin ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. An'anaviy uslubda shug'ullangan guruhga nisbatan, doimiy vizual va kognitiv bosim ostida mashq qilgan guruh futbolchilarida o'yin intellekti sezilarli darajada o'sdi.

Xususan, yosh futbolchilarning to'pni o'ziga bo'ysundirishdan oldin atrofni va maydondagi vaziyatni baholash (skaning) chastotasi ikki barobarga yaqinlashdi. Bu esa ularga to'p kelib tushgunga qadar keyingi harakat rejasini tuzish imkonini berdi. Hujum harakatlarini tashkil etishda to'g'ri va samarali qaror qabul qilish ko'rsatkichi ham sezilarli darajada oshdi, natijada o'yin davomidagi texnik-taktik xatolar (to'pni yo'qotishlar) soni kamaydi. Eng muhimi,

futbolchilarning harakatlarida kreativlik (noan'anaviy uzatmalar va kutilmagan taktik yurishlar) ulushi ortdi.

Pedagogik tahlillar shuni tasdiqlaydiki, 12-14 yosh - bolalarda taktik intellekt va fazoviy tasavvur poydevorini qo'yish uchun eng qulay (sensitiv) davr hisoblanadi. Cheklangan maydonda (masalan, 3ga 3, 4ga 4 yoki kichik neytral o'yinchilar bilan) o'tkazilgan mashqlar har bir futbolchining to'p bilan uchrashish chastotasini oshiradi va har bir soniyada yangi muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. Bu esa o'yinchini qolipdan chiqib, mustaqil va tezkor fikrlashga majbur qiladi.

Amaliy tavsiyalar

Mashg'ulotlarda "qolipli" mashqlarni kamaytirish: Yosh futbolchilar (12-14 yosh) mashg'ulotlarida sherigi bilan shunchaki turib to'p uzatish kabi raqibsiz va passiv mashqlar hajmini qisqartirish lozim. Buning o'rniga har qanday texnik elementni (to'p uzatish, to'pni to'xtatish, aldab o'tish) kamida bitta faol raqib ishtirokidagi vaziyatda (masalan, 2x1, 3x2) bajarish tavsiya etiladi.

Kichik maydonlardagi o'yinlardan (SSG) unumli foydalanish: Haftalik mashg'ulotlar rejasining kamida 40-50 foizini kichik hajmdagi o'yinlar (3ga 3, 4ga 4 yoki neytral o'yinchilar bilan) tashkil etishi kerak. Maydon hajmini qisqartirish orqali futbolchilarning vaqt taqchilligi sharoitida tezkor fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmasi shakllantiriladi.

Skaning (atrofni baholash) odatini shakllantirish: Murabbiylar futbolchilardan to'pni qabul qilishdan oldin kamida 1-2 marta boshini burib, atrofni ko'zdan kechirishini talab qilishi shart. Buning uchun mashg'ulotlar jarayoniga har xil rangli chiplar yoki maxsus sensorli yorug'lik signallaridan foydalaniladigan kognitiv (aqliy) mashqlarni kiritish maqsadga muvofiq.

"Ochiq savollar" metodikasi: Murabbiy yosh futbolchining maydondagi xatosini shunchaki baqirib ko'rsatishi yoki tayyor yechimni aytishi kerak emas. Aksincha, "Seningcha, bu vaziyatda chap qanotdagi sheriging qulayroq pozitsiyadamidi?" kabi savollar orqali futbolchini mustaqil tahlil qilishga va taktik fikrlashga o'rgatish zarur.

Kreativlikni rag'batlantirish: Yosh toifasidagi o'yinlarda natija (g'alaba) ketidan quvib, bolalarni qat'iy taktik sxemalarga solib qo'ymaslik kerak. Maydonning hujum qismida (hujum uchinchi choragida) futbolchilarning tavakkal qilishi, noan'anaviy va kreativ qarorlar qabul qilishi erkin qo'yilishi va murabbiy tomonidan doimiy qo'llab-quvvatlanishi lozim.

Xulosa. Yosh futbolchilarning taktik tafakkurini rivojlantirish faqatgina doska qarshisidagi nazariy darslar bilan cheklanib qolmasligi, balki bevosita maydondagi maxsus modellastirilgan muammoli o'yin vaziyatlari orqali amalga oshirilishi lozim.

Kichik hajmdagi vaziyatli o'yinlar (SGS) yosh o'yinchilarda vaqt va maydon yetishmasligi (bosim) sharoitida eng to'g'ri qarorni topish va ijro etish ko'nikmasini shakllantirishning eng samarali vositasi hisoblanadi.

Sport maktablari va to'garaklari dasturlariga taktik intellektni hamda kognitiv tezkorlikni rivojlantiruvchi zamonaviy metodikalarni tizimli ravishda tatbiq etish professional sport zaxirasini tayyorlash sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Godik M.A. "Физическая и технико-тактическая подготовка футболистов". – М.: Физкультура и спорт, 2009.

2. Wein Horace. "Developing Youth Football Players" / Soccer Intelligence. - Human Kinetics, 2007.
3. Lisenchuk S.A. "Управление подготовкой футболистов". – К.: Олимпийская литература, 2003.

